HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Taqlidiy so’zlar va ularning tasnifi

Sharipova Marjona A’zam qizi
DTPI filologiya fakulteti talabasi
Ziyoyeva Dilobar O’rol qizi
DTPI filologiya fakulteti talabasi
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.24105164

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilshunosligida taqlidiy so‘zlar qatorining semantik, fonosemantik hamda uslubiy xususiyatlari yoritilgan. Tadqiqotda taqlidiy so‘zlar seriyasining hosil bo‘lish mexanizmlari, ularning obyektiv borliqdagi akustik va vizual hodisalarni aks ettirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, taqlid so‘zlarning badiiy nutqda tasviriylik va ekspressivlikni oshirishdagi imkoniyatlari misollar orqali ko‘rsatib berilgan.
Kalit so‘zlar: taqlidiy so‘zlar qatori, onomatopoeya, obrazli so‘zlar, fonosemantika, reduplikatsiya, ekspressivlik, stilistika, o‘zbek tili leksikasi.

Abstract: This article examines the semantic, phonosemantic, and stylistic characteristics of imitative word series in Uzbek linguistics. The study analyzes the mechanisms underlying the formation of imitative word chains and their role in reflecting auditory and visual real-world phenomena. Furthermore, it highlights the stylistic capacity of imitative words to enhance imagery and expressiveness in literary texts.
Keywords: imitative word series, onomatopoeia, ideophones, phonosemantics, reduplication, expressiveness, stylistics, Uzbek vocabulary.

Kirish.Inson tili faqat mavhum tushunchalarni yetkazish vositasi bo‘lmay, atrof-muhitdagi rang-barang tovushlar va holatlarni aks ettiruvchi jonli tizimdir. Barcha tillar leksikasida alohida o‘rin tutuvchi taqlidiy so‘zlar tashqi olam va inson idroki o‘rtasidagi ko‘prik hisoblanadi. O‘zbek tilida taqlidiy so‘zlar an’anaviy ravishda ikki guruhga ajratiladi. Birinchi guruhga tovushga taqlid qiluvchi so‘zlar kirsa, ikkinchi guruhni holat va obrazga taqlid qiluvchi so‘zlar tashkil etadi.
Alohida olingan taqlid so‘z biror lahzalik tovush yoki harakatni ifodalaydi. Ularning qator va seriyalar holatida kelishi esa jarayonning davomiyligi hamda maromini ta’minlaydi. Ushbu maqolada taqlidiy so‘zlar qatorining lingvistik tabiatini va ularning nutqdagi xizmatini yoritishni maqsad qilganmiz.

Taqlidiy so‘zlar inson eshitish va ko‘rish a’zolari orqali idrok etiladigan hodisalarning tildagi ifodasidir. Tovushga taqlid so‘zlar jonli va jonsiz tabiatdagi eshitiladigan akustik hodisalarga taqlid qilish orqali shakllanadi. Bunga vov-vov, miyov, g‘a-g‘a, shov-shov, qars-qurs, taraq-taraq kabi so‘zlarni misol qilib ko‘rsatish mumkin. Holatga taqlid so‘zlar esa ko‘rish hamda paypaslash orqali idrok qilinadigan harakat, yorug‘lik va tebranishlarga taqlid qiladi. Bunga milt-milt, yalt-yult, lip-lip, dik-dik, dag-dag‘, g‘uj-g‘uj kabi birliklar kiradi.

Taqlidiy so‘zlar qatori deganda bir yoki bir nechta taqlidiy negizlarning muayyan qonuniyatlar asosida birikib, seriyali ko‘rinish hosil qilish tushuniladi. O‘zbek tilida bu jarayon asosan takror va juftlashuv mexanizmi orqali amalga oshadi. Bir xil unsurlarning takrorlanishidan tashkil topgan qatorlarda birgina taqlid so‘z asosi aynan takrorlanadi. Bu holat harakat yoki tovushning bir maromda davom etayotganini bildiradi. Tovush taqlidida taq-taq, qars-qars, g‘ir-g‘ir va dup-dup kabi shakllar

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

uchrasa, holat taqlidida milt-milt, g‘uj-g‘uj, hil-hil va duv-duv kabi ko‘rinishlar qo‘llaniladi.Unlilar va undoshlar almashinuvi asosida shakllanadigan taqlidiy qatorlar ham mavjud. Bu turdagi seriyalarda birinchi va ikkinchi komponent o‘rtasida tovushlar modifikatsiyasi sodir bo‘ladi. Bu hodisa aralash tovush yoki holat kompleksini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, shatir-shutur, qars-qurs, tars-turs, taraq-turuq, shak-shuk kabi birikmalarda unlilar almashinuvi aniq ko‘rinadi.Taqlidiy so‘zlar qatorida har bir tovush muayyan ma’noviy va his-hayajonli yukni tashiydi. Fonosemantika sohasida taqlid so‘zlardagi unli va undoshlarning akustik xususiyatlari atroflicha izohlanadi. Portlovchi undoshlar keskin va birdan sodir bo‘ladigan zarb yoki tovushni bildiradi. Bunga taq-taq, tars-turs, qars-qurs va dup-dup so‘zlaridagi unli va undoshlar mos keladi. Sirg‘aluvchi va sonor tovushlar uzluksiz hamda mayin jarayonlarni aks ettiradi. Buni shov-shov, shar-shar, sim-sim va g‘ir-g‘ir birikmalarida ko‘rish mumkin. Tor unlilar mayda yoki ingichka obyektlar tebranishini aks ettiradi. Milt-milt, lip-lip, jiz-jiz so‘zlari bunga misol bo‘ladi. Keng unlilar esa katta hajmli va kuchli tovush hamda holatlarni ifodalaydi. Taraq-turuq, qah-qah, guldur-guldur hamda yarq-yarq kabi qatorlar ushbu xususiyatga ega.Taqlidiy so‘zlar qatori boshqa so‘z turkumlari uchun muhim so‘z yasash bazasi vazifasini o‘taydi. Masalan, taqlidiy negizlarga ma’lum affikslar qo‘shilishi orqali harakat fe’llari shakllanadi. Shov so‘zidan shovulla, yarq so‘zidan yarqira, taq so‘zidan taqilla hamda qah so‘zidan qahqahla fe’llari yasaladi. Shuningdek, shar-shar birikmasidan sharshara, qah-qah birikmasidan qahqaha otlari va jiz so‘zidan jizzaki sifati hosil bo‘ladi.

Gap tarkibida taqlidiy so‘zlar qatori asosan hol vazifasida kelib, harakatning bajarilish tarzini bildiradi. Masalan, Yomg‘ir shat-shat yog‘ar, daryo shar-shar oqardi jumlasida holat va tovushning bajarilish tarzi aniq ko‘rsatilgan. Ba’zan egalik va kelshik qo‘shimchalarini olib, kesim yoki to‘ldiruvchi vazifasini ham bajaradi. Tunning sukunatini uzoqdan kelgan taraq-turuq buzdi gapida taqlidiy qator to‘ldiruvchi bo‘lib kelgan. Badiiy adabiyotda taqlidiy so‘zlar qatori muhim ekspressiv-stilistik vosita hisoblanadi. Ular voqelikni kitobxon ko‘z o‘ngida gavdalantirishga va muallifning ruhiy holatini yetkazishga xizmat qiladi. Anhor suvi shildir-shildir oqib, atrofdagi majnuntollar shitir-shitir tebranardi deyilganda, eshitiladigan va ko‘riladigan manzara yaxlit ravishda namoyon bo‘ladi.

Xulosa.Taqlidiy so‘zlar qatori o‘zbek tili leksik-semantik tizimining boy va o‘ziga xos qatlamini tashkil etadi. Ular shunchaki tovush yig‘indisi bo‘lmay, bir qancha muhim lingvistik xususiyatlarga ega.

Birinchidan, taqlidiy so‘zlar qatori harakat va tovushning davomiyligi hamda dinamikasini ifodalashga xizmat qiladi. Ikkinchidan, seriyada qo‘llanilgan unli va undoshlar borliqdagi fizik jarayonlar bilan mantiqiy bog‘liq bo‘ladi. Uchinchidan, ular tilda yangi ot, fe’l hamda sifatlarning yasalishi uchun zamin yaratadi. To‘rtinchidan, taqlidiy so‘zlar qatori badiiy nutqda tasviriylik va hissiyotni yuzaga keltiruvchi yetakchi vositalardan biridir. Ushbu hodisani har taraflama tadqiq etish zamonaviy tilshunoslik uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov A. O‘zbek tili fonologiyasi va fonetikasi. Toshkent, 2010.
2. Hojiyev A. O‘zbek tili so‘z yasalishi tizimi. Toshkent, 2002.
3. Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. Toshkent, 2008.
4. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent, 2006.
5. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent, 1992.